УЛОГА И ЗНАЧАЈ СТОЧАРСТВА У РАЗВОЈУ АГРАРА, ОЧУВАЊУ СЕЛА И ОБЕЗБЕЂЕЊУ СТАНОВНИШТВА ХРАНИВИМА АНИМАЛНОГ ПОРЕКЛА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C C O N F E R E N C E S
Book CCXXXVIII
DEPARTMENT OF CHEMICAL AND BIOLOGICAL SCIENCES
Book 27

THE ROLE AND IMPORTANCE OF LIVESTOCK FARMING IN THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE, VILLAGE PRESERVATION AND PROVISION OF FOOD OF ANIMAL ORIGIN

PROCEEDINGS OF THE SCIENTIFIC CONFERENCE

HELD ON JUNE 7, 2023

Accepted for publication at the 6th meeting of the Department of Chemical and Biological Sciences held on 22 September 2023

E d i t o r
Academician DRAGAN ŠKORIĆ

B E L G R A D E 2 0 2 5

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Н А У Ч Н И С К У П О В И
Књига CCXXXVIII
ОДЕЉЕЊЕ ХЕМИЈСКИХ И БИОЛОШКИХ НАУКА
Књига 27

УЛОГА И ЗНАЧАЈ СТОЧАРСТВА У РАЗВОЈУ АГРАРА, ОЧУВАЊУ СЕЛА И ОБЕЗБЕЂЕЊУ СТАНОВНИШТВА ХРАНИВИМА АНИМАЛНОГ ПОРЕКЛА

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНО-СТРУЧНОГ СКУПА
ОДРЖАНОГ 7. ЈУНА 2023. ГОДИНЕ

Примљено на VI скупу Одељења хемијских и биолошких наука,
одржаном 22. септембра 2023. године

У р е д н и к
академик ДРАГАН ШКОРИЋ

Б Е О Г Р А Д 2 0 2 5

Издаје
Српска академија наука и уметности
Кнеза Михаила 35, Београд

Лектура
Јелена Митрић

Коректура
Весна Шубић

Технички уредник
Никола Стевановић

Тираж
300 примерака

Штампа
_____, Београд

ISBN 978-86-6184-047-0

© Српска академија наука и уметности, 2025

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР

Академик *Драган Шкорић*, председник

Проф. др *Ратко Лазаревић*

Др *Раде Јовановић*

Ристо Костов

Вера Башина, секретар

САДРЖАЈ

Предговор академика Драгана Шкорића 11

РАТКО ЛАЗАРЕВИЋ, ЧЕДОМИР РАДОВИЋ, ДРАГАН ТЕРЗИЋ
Полазишта и стратешки правци у сточарству Србије 13

RATKO LAZAREVIĆ, ČEDOMIR RADOVIĆ, DRAGAN TERZIĆ
Starting points and strategic directions for Serbian livestock production 25

ЧЕДОМИР РАДОВИЋ, ДРАГАН НИКШИЋ, ЉИЉА САМОЛОВАЦ, АЛЕКСАНДРА ПЕТРОВИЋ, НЕНАД СТОЈИЉКОВИЋ, ВЛАДИМИР ЖИВКОВИЋ, МАРИЈА ГОГИЋ
Значај селекције и резултати спровођења одгајивачких програма у говедарству и свињарству 27

ČEDOMIR RADOVIĆ, DRAGAN NIKŠIĆ, LJILJA SAMOLOVAC, ALEKSANDRA PETROVIĆ, NENAD STOJILJKOVIĆ, VLADIMIR ŽIVKOVIĆ, MARIJA GOGIĆ
The importance of selection/breeding and results of the implementation of breeding programs in cattle and pig breeding 40

ВИТОМИР ВИДОВИЋ, ВЛАДИСЛАВ ВИШЊИЋ, САША СТОИСАВЉЕВИЋ
Нове биотехнологије у сточарству – квалитет производа и очување околине ... 41

VITOMIR VIDOVIĆ, VLADISLAV VIŠNJIĆ, SAŠA STOISAVLJEVIĆ
New biotechnologies in livestock production – product quality and environmental protection 53

ДРАГАН ТЕРЗИЋ, МИЛОРАД СТОШИЋ, РАТКО ЛАЗАРЕВИЋ, САВО ВУЧКОВИЋ
Нове технологије у производњи воluminозне хране на брдско-планинском подручју и фактори који отежавају њихову примену 55

DRAGAN TERZIĆ, MILORAD STOŠIĆ, RATKO LAZAREVIĆ, SAVO VUČKOVIĆ
New technologies in the production of voluminous feed in hilly and mountain area and factors limiting their application 71

ДЕЈАН БЕУКОВИЋ, МАРКО ВУКАДИНОВИЋ, МИРКО ИВКОВИЋ, САША КРСТОВИЋ, МИРОСЛАВА ПОЛОВИНСКИ ХОРВАТОВИЋ, НЕНАД КАТАНИЋ
Споредни производи прехрамбене индустрије у исхрани домаћих животиња.....73

DEJAN BEUKOVIĆ, MARKO VUKADINOVIĆ, MIRKO IVKOVIĆ, SAŠA KRSTOVIĆ, MIROSLAVA POLOVINSKI HORVATOVIĆ, NENAD KATANIĆ
By-products of the food industry in the nutrition of domestic animals.....88

СНЕЖАНА ЈОВАНОВИЋ, ТАЊА ВУЧИЋ, ЗОРИЦА СРЕДОЈЕВИЋ
Потенцијал брдско-планинског подручја Србије у производњи традиционалних млечних производа.....91

SNEŽANA JOVANOVIĆ, TANJA VUČIĆ, ZORICA SREDOJEVIĆ
The potential of the hilly-mountainous area of Serbia in the production of traditional dairy products.....108

МИЛАН Ж. БАЛТИЋ, ЈЕЛЕНА ЈАЊИЋ, МИЛИЦА ГЛИШИЋ, МАРИЈА БОШКОВИЋ КАБРОЛ, НЕВЕНА ГРКОВИЋ, ЗОРАН СПОРИЋ, ИВАНА БРАНКОВИЋ ЛАЗИЋ
Мале кланице за стабилан развој сточарства у брдско-планинским подручјима Србије.....109

MILAN Ž. BALTIĆ, JELENA JANJIĆ, MILICA GLIŠIĆ, MARIJA BOŠKOVIĆ CABROL, NEVENA GRKOVIĆ, ZORAN SPORIĆ, IVANA BRANKOVIĆ LAZIĆ
Small slaughterhouses for the stable development of livestock breeding in the hill and mountain areas of Serbia.....124

ЗОРИЦА ВАСИЉЕВИЋ, ЈОНЕЛ СУБИЋ, ЛАНА НАСТИЋ
Пословно удруживање и повезивање фармера у ланцу производња, прерада, промет и извоз производа на страно тржиште.....125

ZORICA VASILJEVIĆ, JONEL SUBIĆ, LANA NASTIĆ
Business association and connection of farmers in the chain of production, processing, trade and export of products to foreign markets.....137

ЈОНЕЛ СУБИЋ, ЗОРИЦА ВАСИЉЕВИЋ, ЈЕЛЕНА НЕСТОРОВ БИЗОЊ
Задруге и удружења у функцији развоја сточарства Србије.....139

JONEL SUBIĆ, ZORICA VASILJEVIĆ, JELENA NESTOROV BIZONJ
Cooperatives and associations in the role of livestock farming development in Serbia.....152

Говор Риста Костова, сарадника Академијског одбора за село и посебног саветника министра за бригу о селу 153

Принципи избора задруга и примери добре праксе (видео-презентација)
Агро Дунав, Каравуково
Агро Клек, Клек
Алфа фарм, Бадовинци
Булатовић, Деспотовац
Козарска задруга

Закључци и препоруке.....155

ПОСЛОВНО УДРУЖИВАЊЕ И ПОВЕЗИВАЊЕ ФАРМЕРА У ЛАНЦУ ПРОИЗВОДЊА, ПРЕРАДА, ПРОМЕТ И ИЗВОЗ ПРОИЗВОДА НА СТРАНО ТРЖИШТЕ

ЗОРИЦА ВАСИЉЕВИЋ*, ЈОНЕЛ СУБИЋ**, ЛАНА НАСТИЋ**

С а ж е т а к. – Породична пољопривредна газдинства у Републици Србији у највећем броју спадају у категорију малих газдинстава. Према подацима Анкете урађене 2018. године од стране Републичког завода за статистику, просечна величина породичног пољопривредног газдинства износила је 6,2 ха коришћеног пољопривредног земљишта, а она су располагала са 2,9 условних грла стоке. Газдинства ове величине појединачно не могу да произведу довољне количине робе да би могла на тржишту представљати значајне партнере за прерађиваче и трговинске ланце. Како би газдинства имала могућност да у континуитету понуде веће количине производа бољег квалитета, да остваре повољније резултате пословања и буду конкурентна на тржишту, као најбоља опција се јавља удруживање пољопривредника у различите форме пословних удружења.
Овај рад садржи приказ и анализу различитих могућности удруживања пољопривредника у Републици Србији, њихову улогу и могуће ефекте повезивања са прерађивачима, трговачким ланцима и извозницима пољопривредно-прехрамбених производа. Поред тога, у раду је направљен осврт и на одговарајућу законску регулативу која се односи на пословање ових удружења, док је посебна пажња посвећена мерама државне подршке које су усмерене на њихово оснивање и функционисање.

Кључне речи: удруживање, породична пољопривредна газдинства, ланац вредности, конкурентност, тржиште

---

* Одбор за село САНУ, имејл: zoricav1313@gmail.com
** Институт за економику пољопривреде у Београду, имејл: jonel_s@iep.bg.ac.rs
** Институт за економику пољопривреде у Београду, имејл: lana_n@iep.bg.ac.rs

1. УВОД

Пољопривредна производња у Србији је у највећем делу заснована на производњи која се врши на малим пољопривредним газдинствима. По подацима Анкете о структури пољопривредних газдинстава из 2018. године евидентирано је укупно 564.541 пољопривредних газдинстава, која располажу са 3.475.894 ха коришћеног пољопривредног земљишта и 1.933.840 условних грла стоке. Од укупног броја газдинстава, њих 99,7% су породична газдинства која располажу са 83,9% површине коришћеног пољопривредног земљишта (КПЗ) и 85,4% условних грла стоке. О уситњености поседа породичних пољопривредних газдинстава (ППГ) најбоље говори податак да највећи проценат ових газдинстава, чак 32,3%, располаже са 2 до 5 ха КПЗ (Графикон 1.). Укупно посматрано, са мање од 5 хектара располаже 71,85% пољопривредних газдинстава, а са мање од 10 хектара чак 88,93% газдинстава.

Графикон 1. Учешће ППГ у укупном броју ППГ према величини КПЗ (у %)

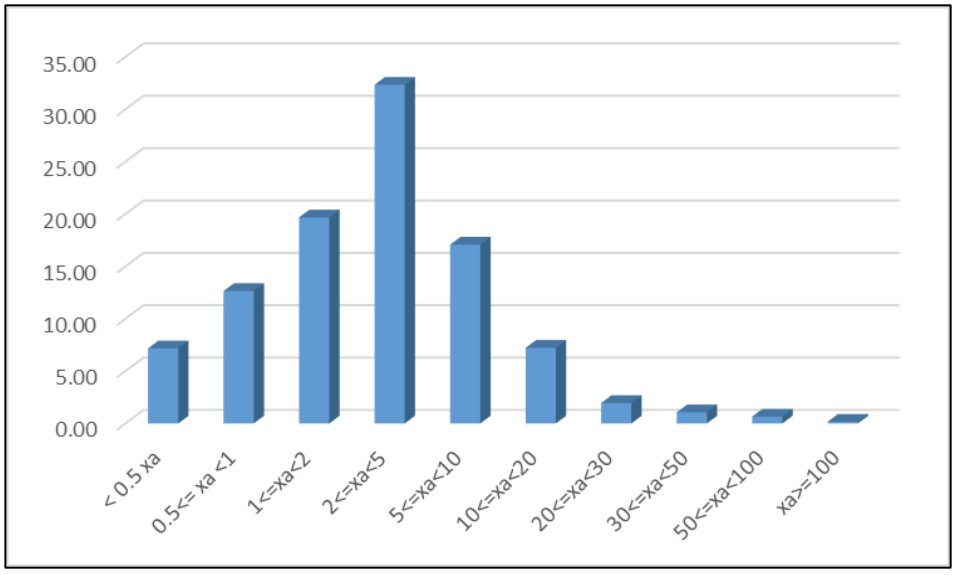

Извор: [13]

Анализом броја породичних пољопривредних газдинстава у погледу броја условних грла која се на њима налазе, може се видети да се на највећем броју газдинстава узгаја мали број грла. Код говедарске производње 81,2% газдинстава има између 1–10 условних грла, 13,2% газдинстава има 10–19 условних грла, док 20 и више условних грла има свега 5,6% говедарских газдинстава. Када се анализирају и друге врсте сточарске производње, уочава се да је још већи проценат газдинстава која имају 1–10 условних грла, односно преко 89% од укупног броја газдинстава (графикон 2).

Графикон 2. Породична газдинства према броју условних грла (у %)

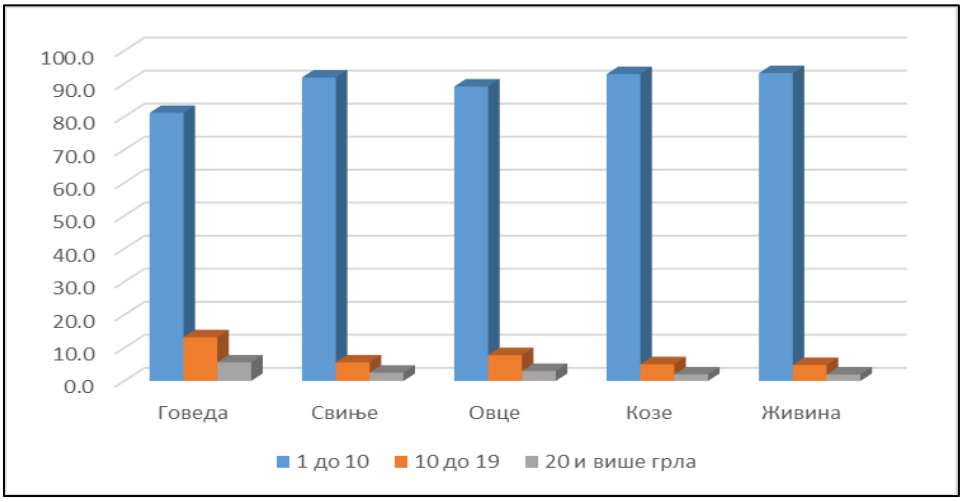

Извор: [13]

Један од показатеља величине пољопривредних газдинстава је и њихова економска величина (графикон 3). Највећи проценат газдинстава налази се у најниже рангираним категоријама економске величине. Односно, према подацима Анкете (2018) највећи проценат газдинстава је економске величине од 0–2.000 евра, а потом следе газдинства економске величине од 2.000–4.000 евра и 4.000–8.000 евра.

Графикон 3. Газдинства према економској величини (%)

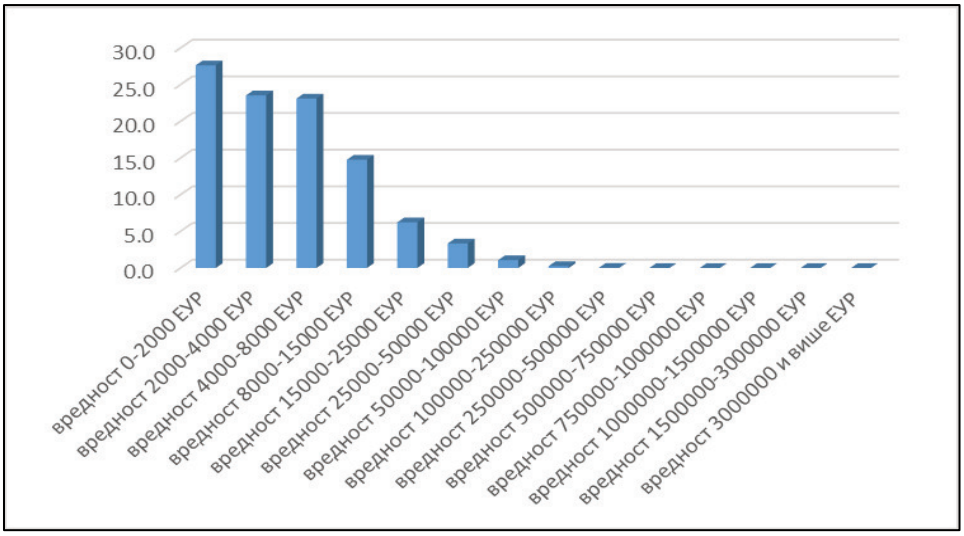

Извор: [13]

С обзиром на уситњеност поседа ППГ, на оваквим газдинствима се производе мале количине производа. Због тога се (било да се ради о сточарским, ратарским, мешовитим или другим газдинствима), јавља проблем са пласманом производа. Да би остварили повољнији положај на тржишту и унапредили своје пословање, неопходно је удруживање првенствено малих пољопривредних газдинстава.

Повезивање и удруживање у пољопривреди се у циљу ефикасније производње врши у вертикалном и хоризонталном правцу. Вертикалним повезивањем се врши повезивање примарне производње са прерадом, паковањем и продајом. На овај начин повезивањем долази до смањивања броја посредника, лакша је контрола квалитета и боља следљивост производа. Хоризонталним удруживањем повезују се произвођачи који се баве истом производњом, да би остварили повољније услове производње. Оба начина повезивања произвођача имају значајан утицај на развој како на локалном, тако и на регионалном нивоу. Велики број удружења у Србији се формирао посебно у периоду када је постојала подршка државе за њихово оснивање и функционисање [1].

Како наводи Параушић (2018) постоји велики број удружења из области пољопривреде. Међутим, њихова улога готово да је „симболична, број реализованих пројектних активности веома мали, ниска је преговарачка моћ на тржишту, низак је степен организованости, а недостаје професионализација управљачког кадра“. Постоји велики број разлога слабе организованости и малог успеха у раду удружења, а неки од њих су: мала заинтересованост пољопривредника, непрепознавање потреба, предности и користи удружења, неповерење у то да ће удружења радити у корист пољопривредника и друго [8].

2. ЗАКОНОДАВНИ ОКВИР

Функционисање и рад удружења која су регистрована на подручју Републике Србије регулисани су посебним Законом о удружењима (Сл. гласник РС, бр. 51/2009, 99/2011 – др. закони и 44/2018 – др. закон). Овим Законом је регулисан рад удружења из свих области, па тако и из области пољопривреде. Удружење је по овом Закону „добровољна и невладина недобитна организација заснована на слободи удруживања више физичких или правних лица, основана ради остваривања и унапређења одређеног заједничког или општег циља и интереса, који нису забрањени Уставом или законом“ [3].

Оснивање удружења се врши на оснивачкој скупштини удружења, када се усваја оснивачки акт и статут и врши избор лица које је овлашћено за заступање. Удружења се уписују у Регистар удружења на основу пријаве за упис, а Регистар води Агенција за привредне регистре. Удружења се могу међусобно удруживати у савезе и друге асоцијације на територији државе или у иностранству.

У процесу придруживања Европској унији, Република Србија је преузела одређене обавезе како би ускладила важеће законе са законима ЕУ. У складу са тим обавезама, у 2021. години усвојен је Закон о уређењу тржишта пољопривредних производа којим се регулишу и захтеви и правила који се односе на произвођачке организације, удружења произвођачких организација и међугранске организације. Овај Закон омогућава да се даље утиче на успостављање и јачање произвођачких група, њихових удружења и међугранских организација [4].

Потребно је нагласити да и у оквиру Привредне коморе Србије функционишу удружења из области пољопривреде, а то су Удружење за сточарство и производњу сточарских производа, Удружење за биљну производњу и прехрамбену индустрију, Служба за органску производњу и Удружење за шумарство, прераду дрвета, индустрију намештаја и папира. Удружење за сточарство и производњу сточарских производа окупља 12 пословно повезаних мултидисциплинарних групација и 25 регионалних секција групација (регистровани и функционишу у области сточарства и ветерине) [12]. Поред наведеног удружења из области сточарства које функционише у оквиру Привредне коморе Србије, постоји велики број удружења из ове области која окупљају пољопривредне произвођаче.

3. ДРЖАВНЕ МЕРЕ И УТИЦАЈ УДРУЖЕЊА НА СТАЊЕ У ПОЉОПРИВРЕДИ

Влада Републике Србије омогућује удружењима да учествују у реализацији програма који су од јавног интереса. На основу јавног конкурса Влада Републике Србије, односно министарство из чије области је планиран пројекат, додељује средства за њихову реализацију. Под програмом од јавног интереса се подразумевају програми из већег броја области, нпр. од значаја за област пољопривреде је заштита животне средине и одрживог развоја, али се средства додељују и за друге програме које спроводи удружење, а од јавног су значаја. Кад удружења користе ова средства, дужна су да минимално једном годишње саставе извештај о свом раду који је доступан јавности, али и да добијена средства користе само за реализовање добијеног пројекта. Поред Владе Републике Србије, средства за реализовање пројеката од јавног интереса могу одобравати и аутономне покрајине и јединице локалне самоуправе.

Удружења и задруге, како је регулисано Законом о пољопривреди и руралном развоју (Сл. гласник РС, бр. 41/2009, 10/2013 – др. закон, 101/2016, 67/2021 – др. закон и 114/2021) могу бити корисници структурних подстицаја ако се баве производњом, прерадом и пласманом пољопривредних и прехрамбених производа.

Структурни подстицаји обухватају подршку програмима који се баве [2]:

1) мерама руралног развоја;
2) побољшањем заштите и квалитета пољопривредног земљишта;
3) мерама институционалне подршке.

Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде је током 2020, 2021. и 2022. године, на основу Конкурса за финансирање/суфинансирање пројеката, за удружења у области пољопривреде и руралног развоја издвојило средства у износу од 20.000.000,00 динара на годишњем нивоу. Максималан износ који је могао бити одобрен по пројекту износио је 1.000.000,00 динара [5].

На основу анализираних података о броју удружења која су у наведеном периоду користила средства, видљиво је да је највећи број удружења којима су одобрена средства био у 2022. години (графикон 4). То указује на чињеницу да је присутан све већи број удружења која су активна у области пољопривреде.

Графикон 4. Број удружења којима су одобрена средства по конкурсу

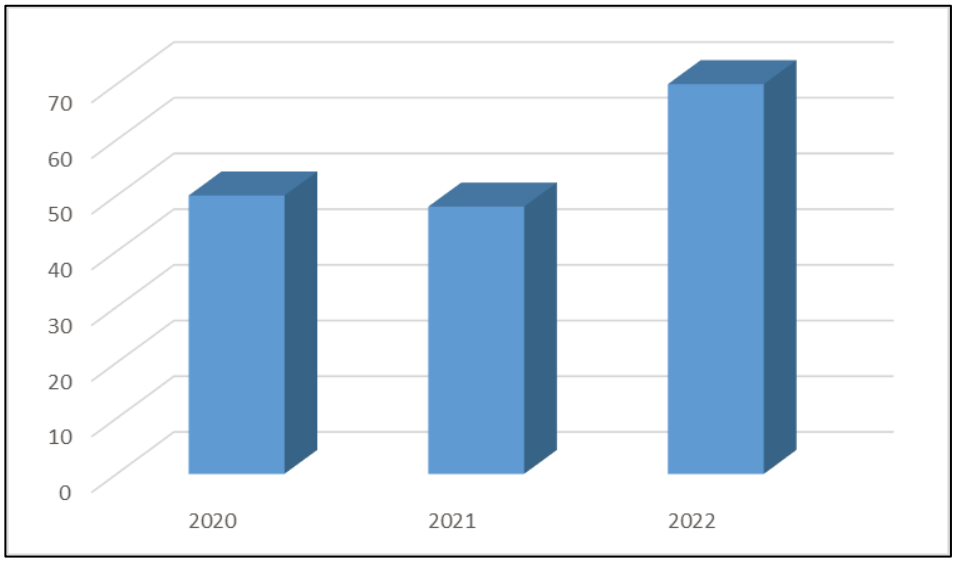

Извор: [7]

Како је укупан износ одобрених средстава у свим годинама (2020, 2021. и 2022. години) остао непромењен, а дошло је до повећања броја удружења која су корисници средстава, просечан износ по одобреном пројекту се смањивао, тј. најмањи је био у 2022. години и износио је 285.688,40 динара (графикон 5).

Графикон 5. Просечан износ средстава по одобреном пројекту

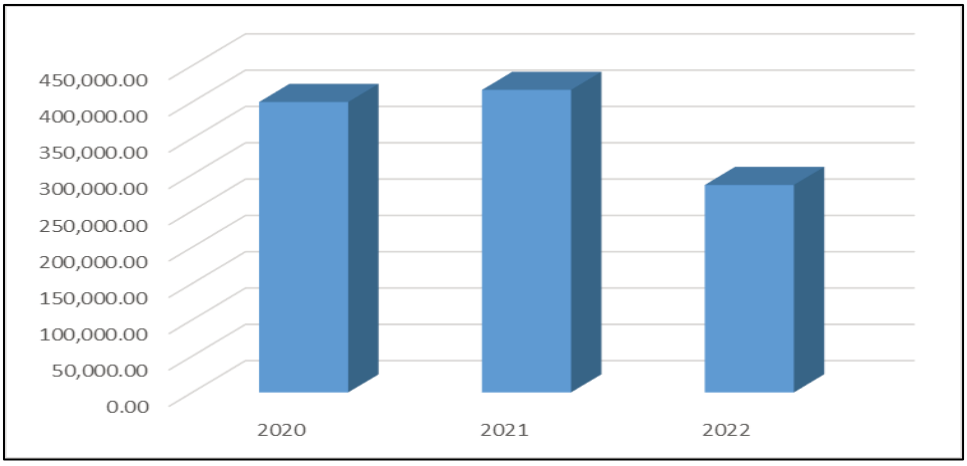

Извор: [7]

Као прихватљиви пројекти на овом Конкурсу разматрани су пројекти из следећих области: 1) стабилизација дохотка запослених у пољопривреди; 2) модели финансијске подршке пољопривреди и руралним подручјима; 3) ефикасно управљање земљиштем; 4) унапређење стања физичких ресурса; 5) унапређење система трансфера знања и развој људских потенцијала; 6) заштита животне средине у области пољопривреде; 7) технолошки развој и модернизација пољопривредне производње и прераде; 8) испитивање тржишта и пласмана; 9) развој тржишних ланаца; 10) очување пољопривреде, природних и људских ресурса у подручјима са отежаним условима рада у пољопривреди; 11) диверзификација руралне економије и очување културне и природне баштине; 12) унапређење социјалне структуре и јачање социјалног капитала; 13) унапређење квалитета и безбедности производа и 14) унапређење стања у области заштите животиња. Овако велики број области омогућава највећем броју удружења, која су активна и која желе да конкуришу, да дођу до потребних средстава или дела средстава за остваривање планираних активности која су од јавног значаја.

Како је током последњих година неповољна ситуација у области сточарства, пре свега у говедарској производњи (односно у производњи млека), са циљем да се укаже на неповољне трендове у говедарству и на потребу да државне институције реагују у правцу решавања проблема у сточарству, удружења произвођача су се директно обраћала Министарству пољопривреде, шумарства и водопривреде и Влади Републике Србије.

Почетком 2023. године на основу захтева удружења произвођача млека, а у циљу поправљања услова пословања и очувања сектора производње млека, Влада Републике Србије увела је прелевмане на увоз млека (15 динара по литру млека) и седам врста сирева (ементалер, чедар, едам, тилсит, качкаваљ, масдам и гауда) у износу од 30 динара по килограму [14].

Поред увођења прелевмана, са истим циљем извршена је и корекција висине премије за млеко са 10 на 15 РСД/л млека, при чему је укинута минимална количина млека коју је потребно испоручити [6]. Такође је дошло и до повећања износа субвенције по грлу са 25.000 на 30.000 динара и увођења подстицаја за женску телад од квалитетних приплодних јуница који износи 25.000 РСД/грлу по кварталу [15]. У мају 2023. године премија за млеко је повећана са 15 на 19 динара по литру млека, а такође је дошло и до повећања премије за приплодне млечне краве на 40.000 динара по грлу. Ове мере су уведене у циљу заштите домаћих произвођача млека, а на основу захтева удружења из ове области, што указује на значај формирања удружења и могућности утицаја удружења на поправљање услова пословања њихових чланова.

Удружења пољопривредника имају позитивну улогу и у погледу сертификације система безбедности и квалитета хране, сертификације производа са ознакама географског порекла, органских производа и представљања на тржишту. Наступом преко удружења, а не појединачних произвођача, могу се остварити користи као што су смањење износа трошкова сертификације, поједностављење администрације и добијање већег броја произвођача са сертификатима [9] .

Како примарни пољопривредни произвођачи због мале количине производа и ограничених средстава нису у могућности да инвестирају у савремене системе производње и повећање обима производње, прераду и маркетинг својих производа, потребна им је подршка државе, а посебно је овакав вид подршке потребан за мале пољопривредне произвођаче [10]. Интервенција државе је нужна како у области пољопривредне производње, тако и код прераде и маркетинга пољопривредних производа и система безбедности и квалитета хране, са циљем „унапређења трговине пољопривредним производима и ефикаснијег уређења ланца вредности пољопривредно-прехрамбених производа“ [10].

4. ЛАНАЦ ВРЕДНОСТИ НА ПРИМЕРУ ПРОИЗВОДЊЕ МЛЕКА

Сточарство у Србији има посебан социо-економски значај, нарочито у руралним подручјима Србије, као и у регионима у којима није могуће заснивати интензивну ратарску или повртарску производњу. У томе нарочити значај има говедарство и производња крављег млека. Како наводе Субић и Васиљевић (2018), сектор сточарства упошљава, директно и индиректно, више од 300.000 радника. У структури запослених доминира сеоско становништво, чланови породичних пољопривредних газдинстава специјализованих за сточарску производњу (током целе године) и лица ангажована по потреби (за обављање сезонских послова) [16].

Ланац вредности чине све чланице ланца снабдевања које учествују у процесу креирања вредности и испоруке производа крајњем купцу. Трговина

мора имати што боље и квалитетније односе унутар канала снабдевања, који ће резултирати додатом вредношћу за крајњег купца, а што данас представља извор конкурентске предности на тржишту. Како би ојачали своју компетитивност, чланице канала креирају још чвршће везе уласком у партнерства у којима не губе своју самосталност, већ креирају стратешке савезе.

У сектору сточарства, производња млека и млечних производа обухвата већи број ланаца вредности међу којима се посебно истичу производња млека (стерилисано, пастеризовано, млеко у праху итд.), кисело-млечних производа (јогурти, кисела млека, киселе павлаке), сирева (бели и жути), путера, кремова и намаза, сладоледа, млечних десерта и напитака и сл. [11].

Последњих година, у Србији се највише произведе крављег млека (са годишњим просеком од око 1.450.000.000 до 1.500.000.000 л млека). С обзиром на малу производњу и чињеницу да се најчешће не откупљује од стране млекара, овчије и козије млеко се не сматрају значајним производима [11]. Доминантни производ овчијег и козијег млека је сир, чија се прерада пре свега врши на породичним пољопривредним газдинствима и потом пласира на локалним пијацама.

Када је у питању кравље млеко, откуп обављају млекаре и откупљивачи који истовремено представљају и веће произвођаче млека. У основној подели разликују се мале млекаре занатског карактера и индустријске млекаре.

Мале млекаре занатског карактера се баве откупом млека у оквиру територијалне припадности (општине или региона). Рад ових млекара је конципиран на производњи најјефтинијих производа, што указује на чињеницу да амбалажи, паковању, маркетингу и дистрибуцији не придају велику пажњу. Оне не комуницирају са потрошачима, представљају угрожену категорију и све их је мање.

С друге стране, индустријске млекаре су захваљујући квалитетном менаџменту успоставиле економски успешно пословање. Ове млекаре имају директну комуникацију са произвођачима, плаћају веће откупне цене млека, стимулишу откуп квалитетног млека и практикују потписивање дугогодишњих уговора са произвођачима млека.

Најважнији продајни канал индустријских млекара су ланци супермаркета. С обзиром да су услове пословања већ ускладиле са захтевима ЕУ тржишта, ове млекаре поседују јак извозни потенцијал.

Канали продаје сирева су врло различити (слика 1), а најчешћи су:

- за беле сиреве, у супермаркетима, трговини на мало и на пијаци;
- за жуте сиреве, кроз ланце супермаркета и трговину на мало.

Слика 1. Ланац вредности у производњи млека и млечних производа

Извор: [11]

Такође, не треба занемарити ни чињеницу да се и даље задржала куповина сира од познатих произвођача (тзв. директна куповина).

Један од најважнијих извозних производа домаће млечне индустрије представља сир, а најперспективније тржиште пласмана су земље региона и Руска федерација (РФ).

5. ЗАКЉУЧАК

Приказ и анализа различитих могућности удруживања пољопривредника, њихова улога и могући ефекти повезивања са прерађивачима, трговачким ланцима и извозницима пољопривредно-прехрамбених производа, трасирају пут којим треба да иду фармери у Републици Србији, а то су:

- остваривање заједничких циљева којима се превазилазе могућности појединца;
- остваривање заједничких циљева који се огледају у повећању капацитета, већој видљивости и тржишном позиционирању;
- остваривање заједничких циљева који на крају воде задовољавајућој конкурентности;

- остваривање користи кроз ознаке географског порекла (име порекла, географска ознака), жигове и јачање активности подручја (на пример, туризам);
- неговање традиције и прихватање иновација које могу да унапреде постојећу производњу;
- овладавање процесом производње производа са додатом вредношћу на кућном прагу.

Стављајући акценат на ланац вредности на примеру производње млека, чињенице указују на следеће потребе:

- јачање примарне производње;
- повезивање примарних произвођача и млекара, занатских млекара и индустријских млекара у руралним подручјима;
- развој, заштита и афирмисање традиционалних производа (сир, кајмак, паприка у павлаци и сл.);
- развој нових производа;
- ширење тржишта ка ЕУ, РФ и другим дестинацијама.

Важан чинилац ширења и јачања ланца вредности у производњи млека и млечних производа треба да представља и Национална лабораторија за испитивање и контролу млека, како би се утицало на подизање квалитета млека, али истовремено и олакшао извоз на тржиште земаља ЕУ.

Захвалница

Рад је део истраживања финансираних од стране Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије и дефинисаних уговором бр. 451-03-47/2023-01/200009 од 3. фебруара 2023. године.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Вељковић, Б., Копривица, Р., Милошевић, Т., Радивојевић, Д., и Брођић, З. (2020). *Удруживање у функцији одрживог руралног развоја*. Агроекономика, 49, стр. 1.

[2] Закон о пољопривреди и руралном развоју (Сл. гласник РС, бр. 41/2009, 10/2013 – др. закон, 101/2016, 67/2021 – др. закон и 114/2021).

[3] Закон о удружењима (Сл. гласник РС, бр. 51/2009, 99/2011 – др. закони и 44/2018 – др. закон).

[4] Закон о уређењу тржишта пољопривредних производа, Службени гласник РС, број 67 од 2. јула 2021. (www.pravno-informacioni-sistem.rs).

[5] Јавни конкурс за финансирање/суфинансирање пројеката удружења у области пољопривреде и руралног развоја (за 2020, 2021. и 2022. годину). Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Србије.

[6] Јавни позив за подношење захтева за остваривање права на премију за млеко за први квартал 2023. године, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Србије, Управа за аграрна плаћања, (https://uap.gov.rs/wp-content/uploads/2023/04/Javni-poziv-za-podnoshenje-zahteva-za-ostvarivanje-prava-na-premiju-za-mleko-za-prvi-kvartal-2023.-godine.pdf).

[7] Одлука о избору пројеката и додели финансијских средстава за подршку пројектима за развој пољопривреде и руралних подручја које реализују удружења (за 2020, 2021. и 2022. годину). Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Србије.

[8] Параушић, В. (2018). Значај и улога удружења пољопривредника у Србији. Агроекономика 47(80), стр. 43–53.

[9] Параушић, В., Рољевић Николић, С. (2018). Шеме сертификације пољопривредно прехрамбених производа у Србији и подршка удружења пољопривредника. Поглавље у монографији: Унапређење трансфера знања ради добијања безбедних и конкурентних пољопривредних производа, који су добијени прерадом на малим газдинствима у секторима млека, меса, воћа и поврћа – књига 2, Институт за економику пољопривреде, Београд, стр 147–176.

[10] Поповић, В., Параушић, В. (2016). Унапређење трговања у пољопривредно-прехрамбеном сектору Србије. Поглавље у монографији: Унапређење финансијских знања и евиденције на пољопривредним газдинствима у Републици Србији. Институт за економику пољопривреде, Београд, стр. 23–54.

[11] Преглед актуелног стања са SWOT анализом за прехрамбену индустрију Србије, Министарство привреде Републике Србије, Београд, 2017.

[12] Привредна комора Србије, Удружење за сточарство и прераду сточарских производа (https://pks.rs/udruzenje/udruzenje-za-stocarstvo-i-proizvodnju-stocarskih-proizvoda).

[13] Републички завод за статистику (РЗС), Анкета о структури пољопривредних газдинстава, 2018. Београд: РЗС, (https://data.stat.gov.rs/).

[14] Саопштење Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Србије од 20. фебруара 2023. (http://www.minpolj.gov.rs/vlada-srbije-uvela-prelevmane-na-mleko-i-sireve/?script=lat).

[15] Саопштење Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Србије од 28. априла 2023. (http://www.minpolj.gov.rs/tanaskovic-sa-predstavnicima-trgovinskih-lanaca-o-novoj-podrsci-domacim-proizvodjacima-mleka/).

[16] Субић, Ј., Васиљевић, З. (2022): Анализа стања и приоритети за економски одрживи развој сточарства у Србији, Зборник радова са научног скупа одржаног 12. маја 2021. године „Значај сточарства у производњи хране и одрживом развоју села“, Српска академија наука и уметности, Одељење хемијских и биолошких наука, Књига 22, стр. 11–22.

Zorica Vasiljević, Jonel Subić, Lana Nastić

BUSINESS ASSOCIATION AND CONNECTION OF FARMERS IN THE CHAIN OF PRODUCTION, PROCESSING, TRADE AND EXPORT OF PRODUCTS TO FOREIGN MARKETS

S u m m a r y

Family farms in the Republic of Serbia could be mostly categorized as small holdings. According to Farm Structure Survey conducted in 2018 by the Statistical Office of the Republic of Serbia an average size of family farms was 6.2 hectares of utilized agricultural area, while an average number of livestock unit per farm was 2.9. Individual farms of this size are unable to produce sufficient amounts of goods to become significant partners on the market for processors and trading chains. Involvement of farmers in various forms of business associations is the best option to provide farmers with an opportunity to continually offer a larger quantities of their products (of the higher quality level), to achieve better business performance and to be competitive on the market.

The paper consists of a review and an analysis of various opportunities/ possibilities to associate farmers in the Republic of Serbia, their role and possible effects of associations with processors, trade chains and exporters of agricultural and food products. Besides, appropriate legislation related to farmers association is referred to in the paper. Special attention was paid to measures of state support directed towards establishment and work of farmers' associations.

Keywords: establishing of associations, family farms, value chain, competitiveness, market